

O'ZBEKISTON SHAHARSOZLIGIDA TARIXIY VA ZAMONAVIY SHAHARLARNING BADIY UZVIYLIGI

¹Malikov Ulug'bek

Samarqand davlat arxitektura-qurilish universiteti, arxitekturaviy loyihalash kafedrası, arxitektura fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsenti v.b.

²Hamrayev Sobirjon

Samarqand davlat arxitektura-qurilish universiteti, 2-bosqich magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7559503>

ARTICLE INFO

Received: 12th January 2023

Accepted: 22th January 2023

Online: 23th January 2023

KEY WORDS

Zamonaviy shaharlar, tarixiy shaharlar, me'moriy va fazoviy muhit, yegri chiziqli boshi berk ko'chalar, tabiiy landshaft.

ABSTRACT

Maqolada O'zbekiston shaharsozligidagi zamonaviy shaharlarning tarixiy shaharlar bilan uyg'unlashishi, shaharlarning fazoviy xususiyatlari ichki va tashqi makonlarni shakllantirishining an'anaviy tizimda joylashtirilishi, shaharlarning rivojlanish shartlari, shahar ko'chalarining ma'lum bir badiiy yechimga asoslangan tizimlari tahlil qilingan.

Kirish. Yirik shaharlar bosh reja asosida barpo yetilishi sir yemas. Jumladan, ushbu xususiyat mamlakatimizning barcha yirik aholi punktlariga xos. Zero, bu rivojlanish istiqbollari belgilab beruvchi asosiy strategik hujjatdir. Tarixiy shaharlarda yesa avvalo, madaniyat yodgorliklarining muhofaza zonalari loyihasi tasdiqlanishi zarur. Bunday tartib me'moriy va fazoviy muhitning o'ziga xosligini saqlab qolish uchun mustahkam asos yaratadi.

Asosiy qism. Garchi shaharlarning rivojlanish shartlari, tarixi turlicha bo'lsada, ma'lum sabablarga ko'ra, bir-biriga o'xshash bosh rejalar paydo bo'lishi ham amaliyotda uchrab turadi. Bu shuni anglatadiki, ansambllar, maydon va ko'chalarni loyihalashda kelgusi shaharning taqdiri hal qilinayotganini, bugungi xato yertaga tuzatib bo'lmas holatga kelishi mumkinligini unutmazlik zarur.

Bosh reja bosqichida, shahar yeng umumiy massa va konturlarda ko'rib chiqilayotganda, bosh rejada hali ham alohida binolar, me'moriy yodgorliklar yoki zamonaviy inshootlar mavjud bo'lmaganda, uni qo'yish mumkinmi?

Zamonaviy shaharsozlik fani va amaliyoti bu savolga ijobiy javob beradi. Biroq, shaharning badiiy muammolarini bunday sifat darajasida hal qilish uchun jiddiy tayyorgarlik va hatto professional tafakkurni ishga solish lozim. So'nggi vaqtlarda shahar atrof-muhitining o'ziga xosligini saqlash, rivojlantirish, birinchi navbatda, loyiha darajasida (bosh reja, RAP, shahar bo'lagi kabi) ongli, maqsadli boshqarish muammosi keskinlashdi. Binobarin, ilmiy tadqiqot natijalarini loyihalashtirishga joriy yetish shaharning bosh rejasini ishlab chiqish bosqichidayoq tarixiy shaharlarning hajmli va fazoviy muhitini uyg'un va izchil rivojlantirish uchun asos yaratish imkonini beradi. Shu bilan birga, asosiy vazifalar ham hal qilinadi.

Bular quyidagilar:

– Tarixiy merosni tarix va madaniy yodgorliklarni, arxitektura va shaharsozlikni asrash, ularning shaharning funksional va fazoviy tuzilishidagi o'rnini aniqlash;

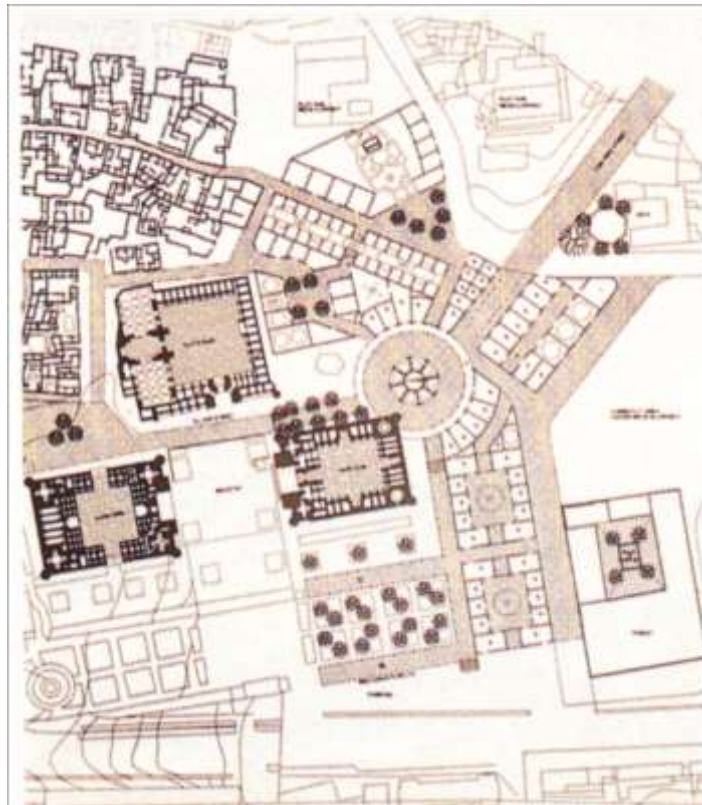
– Shaharning rejalashtirish tuzilmasini izchil rivojlantirish (ham tarixiy qismida, ham yangi rivojlanish hududlarida);

– Shaharning fazoviy tarkibidagi tarixiy va yangi binolarning uyg'unligini ta'minlash.

Tabiiy muhit imkoniyatlaridan foydalanishda bosh rejaning rolini baholash qiyin. Peyzajning aniqlangan individual me'moriy va badiiy xususiyatlari butun loyihani amalga oshirish davomida yehtiyotkorlik bilan saqlanishi kerak.

Olaylik Quddusning tarixiy qismidagi rivojlanish misoli qiziq. Bu yerda ming yillik tabiiy landshaft, panorama va relief, shahar devorlaridan tashqaridagi qadimiylik, o'rta asrlarga oid binolar saqlanib qolgan. Haqiqiylik va yaxlitlik obektning barcha tarkibiy qismlarida asl saqlanishning aniqlash mezonidir.

O'zbekiston shaharlarining fazoviy xususiyatlari ichki va tashqi makonlarni shakllantirishning an'anaviy tizimida zich binolar va shahar maydonlari o'rtasida yuzaga keladigan qarama-qarshiliklarning bo'ysunishiga asoslangan. Ko'chalarning yegri chiziqli chizilishida baland qavatli dominantlar tabiati (Buxorodagi Kalon minorasi, Samarqanddagi Registon ansambli(1-rasm), Ichan-qal'aning bosh ko'chasi, 2-rasm), ayniqsa, fon arxitekturasida makonlarning turli badiiy senariylari ishlab chiqilgan [1].

1-Rasm. Samarqanddagi Registon ansambli. IV asr.

2-Rasm. Ichan-qa'aning bosh loyihasi, UzNIIP Liti loyihasi.

Yegri chiziqli boshi berk ko'chalar, ularning shahar maydonlari bilan aloqasi, masshtab va mutanosiblik, markazning shahar o'zagiga qaratilgan yo'nalishi – bular mintaqaviy shaharsozlikning o'ziga xos xususiyatlaridir.

Tarixiy shahar rivojining yeng muhim sharti zamonaviy jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy talablarini qondirishdir. Aynan shuning uchun ham shahar mavjud, uning mohiyati ham aynan mana shunda. Ijtimoiy qarashlar almashinuvi jarayonida zamonaviy mavjud sharoitlar va tarixiy shakl o'rtasida shaharsozlik organizmi timsolida (uning rejaviy yechimi, zonalashuvi, muhandislik ta'minoti, me'morchiligi bilan) ziddiyatlar vujudga keladi. Ko'p asrlar davomida bu ziddiyatlar o'z-o'zidan, shaharsozlik tizimining rivojlanish yo'li bilan hal yetilgan, buning ustiga tizimlar o'zgarishida atrof muhit, tabiiy landshaft, rejaviy yechim, yetakchi shaharsozlik tugunlari, muhim me'moriy inshootlar kabi qadim davrlarning mustahkam yelementlari saqlanib qolgan. Albatta, bu yelementlarning saqlanishi ularning yangi vazifalarga moslashuvi tufayli ham ta'minlangan [2].

Shu bilan birga zamonaviy shaharsozlikda *ko'p funksiyali shaharlar* – mamuriy – xo'jalik, madaniy va iqtisodiy funksiyalarni o'zida muvofiqlashtiruvchi hamda rivojlangan sanoat va transportga yega shaharlar. Bular – poytaxtlar, va viloyat markazlari va boshqa yirik shaharlar shaharsozlik ahamiyatiga yega. Bu turdagi shaharlar muhim tumanlarni tashkil yetuvchi markazlardan bo'lib, keng va xilma-xil aloqalarga, murakkab hudud tuzilishiga yegadirlar. Shaharning xalq xo'jalik profili uning tarixiy tarkibiga: funksional qismlarning joylashuvi, shuningdek, sanoat va turar-joy tumanlariga, ularning orasidagi oraliqlarga, transport aloqalari xarakteriga va boshqalarga katta ta'sir ko'rsatadi.[3]

Ko'pgina zamonaviy binolar klassik o'rta asr Yevropa uslubida qurilgan bo'lib, bino jabhalarining doimiy yeklektik qatlamlari bilan qurilgan. Masalan, Samarqand shahridagi Mirzo Ulug'bek ko'chasi rekonstruksiya qilinganidan so'ng mustamlakachilik me'morchiligi uslubi shaharning yangi tumanlariga o'z ta'sirini o'tkazdi, u shaharning "Yevropa" qismining xavfsizlik chegaralarini kesib o'tdi.

Xulosa. Bundan xulosa qilishimiz mumkinki. Bu xususiyatlarning barchasi shaharlarimiz va qishloq aholi punktlarining zamonaviy arxitekturasida o'z ifodasini topishi zarur. Biz oldinga siljishimiz, shaharlarda innovasion muhitni, yashash joyimizni yaratadigan mutlaqo yangi mintaqaviy yondashuvlarni izlashimiz lozim. Klassik mintaqaviy arxitektura va rejalashtirish g'oyalari asosida shaharlarning yangi qiyofasini izlashimiz kerak. Alohida obektlarni loyihalashdan mahallalar, butun turar-joy massivlari, yangi shaharlarni kompleks loyihalashga o'tish talab yetiladi. Bunda ijodiy-professional arxitektura jamoalarini jalb qilish, aholi punktlarining uch o'lchamli modellarini ishlab chiqiladi. Yendilikda shahar markazida ko'plab zamonaviy jamoat binolari va hududiy xarakterdagi inshootlarni uchratish mumkin. Shuningdek, mintaqaviy madaniyatimizga hyech qanday aloqasi bo'lmagan qator inshootlarni ham uchratish odatiy tus oladi.

References:

1. Raximov K.D., Aymatov A.A. Xiva shahri va uning bog' saroylari. // "O'zbekistonda shaharsozlik va landshaft arxitekturasini rivoj-lantirishning dolzarb muammolari" mavzuidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. -Samarqand: SamDAQI, 2013.-B. 348-353.
2. Malikov U.E. O'zbekiston tarixiy shaharlarining saroylar arxitekturasi // Me'morchilik va qurilish muammolari. -Samarqand. 2019. №2. 31-32-b.
3. Isamuxammedova D.U. Shaharsozlik asoslari va landshaft arxitekturasi. Toshkent. 2009.
4. Zubaydullayev, U. Z., & Maxmatqulov, I. T. (2021). ARCHITECTURE SELF-BUILT KHANAKA BUILDINGS OF MEDIEVAL CENTRAL ASIA. *World Bulletin of Management and Law*, 3, 56-59.
5. Maxmatqulov, I. T., & Zubaydullayev, U. Z. (2021). Typology of Architectural-Compositional Solutions of Khanaka Buildings in Central Asia. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN*, 2(10), 27-29.
6. Maxmatqulov, I. T. (2022). Scientific analysis of the Erkurgan historical and archeological complex in Karshi district of Kashkadarya region. *Journal of Architectural Design*, 4, 27-31.
7. УРАЛОВ, А., & МАХМАТКУЛОВ, И. (2020). АРХИТЕКТУРА САМОСТОЯТЕЛЬНО ПОСТРОЕННЫХ ЗДАНИЙ ХАНАКА СРЕДНЕВЕКОВОЙ СРЕДНЕЙ АЗИИ. *Электронный сетевой политематический журнал "Научные труды КубГТУ"*, (8), 586-593.
8. Turdimurodovich, M. I. (2018). The analysis of town-planning conditions of placement of hanakah buildings in the structure of central asian cities. *International Journal of Scientific and Technology Research*, 7(4), 238-240.
9. Elmurodovna, J. E. (2021). The Architecture of Karshi Castle, The Establishment, The Past and the Present. *Middle European Scientific Bulletin*, 18, 247-252.

10. Elmuradovna, J. E., Turdimurodovich, M. I., & Zuyadullayevich, Z. U. (2020). Modern tourist requirements in samarkand. *International Journal of Scientific and Technology Research*, 9(4), 1538-1540.